

A DIGITÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK KIHÍVÁSAI ÉS TENDENCIÁI AZ IFJÚSÁGKUTATÁSOK TÜKRÉBEN

CHALLENGES AND TRENDS IN DIGITAL INEQUALITIES IN YOUTH RESEARCH

Bauer Béla¹, Déri András²

¹PhD, tudományos főmunkatárs, KTI Magyar Közlekedéstudományi és Logisztikai Intézet Stratégiai és Koordinációs Központ, Budapest
vezető kutató, Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány, Budapest
bauer.bela@szazadveg.hu

²PhD, tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Felnőttképzés-kutatási és Tudásmenedzsment Intézet, Budapest,

tudományos munkatárs, KTI Magyar Közlekedéstudományi és Logisztikai Intézet Stratégiai és Koordinációs Központ, Budapest
deri.andras@ppk.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunkban a fiatalok online jelenlétét vizsgáljuk, elsősorban a digitális egyenlőtlenségek szempontjain keresztül, bemutatva az elmúlt évtizedek digitalizációval kapcsolatos jelentősebb megközelítéseit. Miközben a fiatalok jelentős része a digitális szakadékon már átjutott, a társadalmi egyenlőtlenségek online leképeződése nem szűnt meg. Az internet és a digitális eszközök használata terén a pusztán hozzáféréseken túl vizsgálatra érdemes, hogy milyen képességekkel rendelkeznek a felhasználók, milyen célokra és milyen hatékonysággal/hasznossággal tudják online aktivitásukat kamatoztatni. Tanulmányunkban a nagymintás ifjúságkutatások eredményeit figyelembe véve elemezzük a digitális egyenlőtlenségek első szintjét, a hozzáférés egy korábban kevesebbet vizsgált szempontját. Fő kérdésünk, hogy miként vette át a magyarázó tényezők között a bourdieu-i értelemben vett kulturális tőke szerepét a gazdasági tőke.

ABSTRACT

In our study, we explore young people's online presence primarily through the lens of digital inequalities, presenting the main approaches to digitization in recent decades. While many young people have already crossed the digital divide, the online representation of social inequalities has not disappeared. Beyond mere access to the internet and digital tools, it is worth exploring users' skills, the purposes for which they use them, and the efficiency/utility with which they can capitalize on their online activity. In our study, we analyse the first level of digital inequality, an aspect of access that has been less explored in the past, taking into account the results of large-scale youth surveys. Our main question is how economic capital has taken over the role of cultural capital in the Bourdieuan sense as an explanatory factor.

Kulcsszavak: digitális egyenlőtlenségek, újkultúra, újműveltség, ifjúságkutatás

Keywords: digital inequalities, new culture, new literacy, youth research

BEVEZETÉS

„[E]z a különleges eszköz, [a számítógép]
amellyel
az ember ajándékozza meg magát az ártalmas
olvasmányok felszívódása által kiváltott
gondolattérzés hatására, miként
vezethet általános elbutuláshoz”

Jean-Marc Font – Jean-Claude Quiniou, 1971 [1968]

A fenti megközelítés ötvenöt évvel ezelőtt fogalmazódott meg, és jól mutatja, hogy az infokommunikációs technológiák milyen mértékben tematizálják, és olykor polarizálják a társadalmi diskurzusokat. Számos utópikus és disztópikus hétköznapi és tudományos megközelítéssel lehet találkozni. Előbbiek tipikusan a társadalmi-kulturális haladás kvázi-felvilágosult programjának betetőzéseként, előbbiek (mint a fenti példa) az emberi morál és kapcsolatok hanyatlásának tetőpontjaként tekintenek a (digitális) technológiára. A morális pánik jelenségei eleve gyakran kapcsolódnak a fiatalok életmódjának jellegzetességeihez (Kitzinger, 2000), az pedig, hogy a fiatalok a digitális technológiák terén egyre inkább mintateremtőkké, és nem a felnőttek mintáit követővé váltak (ahogyan azt már Margaret Mead [2006] szintén az 1960-as évektől leírta), különösen kiemelt szerephez juttatta őket a digitális technológia társadalmi hatásainak vizsgálata során. Tanulmányunk fő célja, hogy néhány releváns szempont felvillantásával kiindulópontokat nyújtson a digitalitással kapcsolatos jelenkori megközelítésekben való eligazodáshoz, különös tekintettel a társadalmi egyenlőtlenségek értelmezésének szempontjára. Ehhez, az elméleti áttekintésen túl, a magyarországi nagymintás ifjúságkutatások eredményeit is felhasználjuk.

KONTEXTUS: ÚJKULTÚRA, ONLIFE VILÁG

A digitális korszak társadalma Manuel Castells szerint „hálózati társadalom”. A jelen társadalomszerveződéshez vezető változások kiemelt sajátossága, hogy a hálózatiság, amely korábban főként a magánszférát jellemezte, az internet korában a társadalom, a termelés, a kultúra alapjává válik (Castells, 2005). Barry Wellman kanadai szociológus és munkatársai a digitális kor társadalmát „háló-

zatba kapcsolt individualizmusként” értelmezik, ahol az egyének *offline* kapcsolataik mellett a személyre szabott hálózatokon keresztül a távolságokat áthidaló *online* kapcsolatokat építhetnek: az emberek „továbbra is élnek társas életet, csak nem lehatárolt csoportokban, hanem hálózatba kapcsolt egyénekként” (Wellman et al., 2020, 291–292.).

A digitális kultúrát értelmező Luciano Floridi olasz filozófus a digitális korszak „manifesztumának” bevezetőjében egyenesen arról ír, hogy az információs és kommunikációs technológiák (IKT) fejlesztése és szélesedő körű alkalmazása az emberi állapotot, az ember és környezete kapcsolatát is átalakítja, átformálja szemléletünket arról, hogy kik vagyunk, hogyan szocializálódunk, mit gondolunk a valóságról, milyen viszonyban állunk környezetünkkel. Ezt az általa bevezetett *onlife* terminus is hangsúlyozza, amellyel, egyebek mellett, a valóságfogalom átalakulását írja le, erős kritikájaként a korábban elterjedt virtuális/valós dichotómiának (Floridi, 2015).

A digitális infrastruktúra az ifjúsági kultúrák kiemelkedő terepévé vált, részben a használati jellemzők (sokáig a fiatalok jelentősen felülreprezentáltak voltak az aktív használók körében), részben a fent említett „fordított szocializáció” miatt, ahol a fiatalok nem (csak) a felmenőiktől kapott kulturális mintákat vették át és alkalmazták. Az ifjúsági kultúra így olyan „újkulturává” vált, amely átrendezi, kiegészíti és olykor átértelmezi a hagyományosnak nevezhető formákat (Tibori, 2000; Bauer–Tibori, 2002). Új társas tereket teremt a digitális térben, és még inkább átstrukturálja a kommunikációs tereket a társadalmi előnyökkel rendelkezők érdekei mentén. A kulturális értékekhez való hozzáférés módjában és ezen értékek mintázatának alakulásában a családi szocializációnak olyan elemei is megjelennek, amelyek a technikai korszakváltás következményei (Bauer, 2018).

DIGITÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK

A digitalitással kapcsolatos utópikus megközelítések egyik lényege az a várakozás, hogy a gazdaság és a társadalom átalakulása minden ágens számára alapvetően pozitív. Tipikus példái ezeknek a „netgenerációs” elméletek, amelyek sokáig azt feltételezték, hogy pusztán életkori hatásoknak köszönhetően a fiatalok, valóban tapasztalható aktívabb digitális aktivitásuk miatt, egyaránt profitálni tudnak ebből (Déri, 2018). Ehhez képest, noha a digitális infrastruktúra valóban sok lehetőséget rejt magában akár a kulturális, akár a társadalmi térben való előmozduláshoz, már a kezdetekben felmerült, hogy ezek a lehetőségek csak a digitális hálót értőn használók számára adóttak (Rainie–Wellman, 2012, 14.).

A bourdieu-i társadalmi és kulturális tőke hiányával jellemezhető csoportok a digitális társadalomban is perifériára szorulnak, „a digitális világból való

kirekesztettség vagy az ahhoz való korlátozott hozzáférés [...] a társadalmi egyenlőtlenség egyik fő forrása” (Ragnedda, 2018, 2368.). A társadalmi kapcsolatok deficitje erősíti a digitális hozzáférés korlátozottságát, az online kapcsolatok akadályozottsága erősíti a társadalmi egyenlőtlenséget, a jobb helyzetben lévők előnye pedig hasonló összefüggést mutat, azaz a bibliai metaforával „Máté-effektusnak” nevezett jelenség mindkét irányban kimutatható (Abbas–Mesch, 2018).

Az elmúlt időszakban – talán azért, mert a nyugati világban egyre kevesebbet érint a hozzáférésből való teljes kimaradás – a *skillek*, a technológia alkalmazásával, az internethasználattal összefüggő tudásokra és készségekre, illetve azok hiányára is irányul a kutatói érdeklődés (ezekre a digitális egyenlőtlenségek második szintjeként is szokás hivatkozni). A digitális kirekesztődés (exclusion) átfogó értelmezése együtt veszi figyelembe mindazt, ami „az IKT-vel kapcsolatos hozzáférésből, írástudásból és részvételből áll, és a hagyományos egyenlőtlenségekben gyökerezik” (Helsper, 2017, 223.).

Míndezekkel párhuzamosan, a hagyományos kulturális térben értéként megfogalmazott objektívált kulturális tőkék (például: papíralapú könyvek és egyéb kulturális adathordozók) szerepe megváltozott. Egy-egy családon belüli jelenlétük a család kulturális transzferképességét is mutatja. Ezt a funkciót az online térben jelenleg nem tölti be hasonlóan információt adó tér lehetősége. Nem arról van szó tehát, hogy az offline térben felhalmozott objektívált kulturális tőke az online térben szubjektív, inkorporált, egyéni szintű tőkévé válna, hanem az online tér működésének sajátosságai miatt nem ellenőrizhető, hogy az esetleg feltűntetésre kerülő ismeretek, tudások saját inkorporált, elsajátított kulturális tőkére támaszkodnak, vagy olyan ismeretekről beszélünk, amelyek forrása maga az online tér.

Az újnak nevezhető kulturális és befogadási formák megjelenése és meghatározóvá válása sok tekintetben tovább nyitja a kulturális ollót a társadalom különböző rétegei között. A legnagyobb vesztesek közé azok a csoportok tartoznak, amelyek az offline térben is veszteseknek voltak tekinthetők. A 2000-ben lefolytatott első nagymintás ifjúságkutatásban a vesztesek közé sorolták azokat, akik kimaradtak az akkor meghatározóvá váló információs társadalomból. Az ehhez a csoporthoz tartozók és utódaik kulturálisan kirekesztődtek azokból az előnyökből, amelyeket az online tér létrejötté biztosított a nyerteseknek nevezhetők számára. A társadalom vesztesnek nevezhető csoportjában egy olyan cirkulációs folyamat jön létre, ahol a fiatalkori tapasztalatokat – a megfelelő impulzusok hiányában – a szülői nemzedék rávetíti a jelen korszak világára. A kezdeti offline hátrány online hátránnyá vetül ki, amely újra visszacsatolódik az offline világba (Bauer, 2019).

A digitális egyenlőtlenségek megjelenési formáit számos módon kutatták. Egy holland kvalitatív kutatás eredményképpen azt találták, hogy a magasabb végzettségűek körében „proaktív, reflektív és kritikus” internethasználat jellemző, és ezzel összefüggésben a gyerekek tudatosabb médiaszocializációja. Az alacsony

nyabb végzettségűekre kevésbé jellemző a reflexív magatartás (Scheerder et al., 2019, 2114.). Egy 2017-es amerikai, online reprezentatív mintavétel eredményei azt mutatták, hogy a magasabb státuszúak többet tudnak az online keresések működéséről, mint az alacsonyabb státuszúak. Az eredményeket elemző szerzők ugyanakkor óvatos optimizmusuknak adnak hangot a digitális kompetenciák egyenlőtlenségének mérséklődése tekintetében, mert az algoritmikus tudás növekedésében – adataik szerint – a platformokkal való közvetlen kapcsolat a meghatározó, a hagyományos társadalmi-gazdasági tényezők közül csak a végzettség szerepe jelentős (Cotter–Reisdorf, 2020), vagyis épp a kulturális tőkée.

Hargittai Eszter és szerzőtársai a digitális egyenlőtlenségekről alkotott meghatározása akár összegzőként is értelmezhető, ugyanis azok következményeit is reflektálja: „A digitális egyenlőtlenségek elmélete azt állítja, hogy miután az emberek átjutottak a digitális szakadékon, és felhasználók lettek”, akkor mutatkozik meg, hogy az „előnyösebb társadalmi pozíciókba tartozók nagyobb valószínűséggel használják az internetet sokféle célra, különösen olyanokra, amelyekből hasznuk származik”, a használattal összefüggő készségeik is magasabb szintűek (Hargittai et al., 2019, 881.).

A 2010-es évek magyarországi vizsgálatai közül kiemelhető Fehérvári Anikó (2017) másodelemzése, amely szerint „a digitális különbségek a társadalmi egyenlőtlenségek szokásos mintáit követik, közülük is leginkább az egyén iskolázottsága, a diákok esetében pedig a szülő iskolázottsága dominál”. Az oktatási egyenlőtlenségekre vonatkozó adatok arra is rávilágítottak, hogy a digitális egyenlőtlenségek „a már meglévő társadalmi egyenlőtlenségekhez adódnak hozzá és mélyítik el még jobban azokat” (Fehérvári, 2017, 166.). Hasonló eredményekre jutott Galán (2015) is a 2012-es ifjúságkutatás adatait vizsgálva a 15–17 éves korosztályt illetően. A 2020-as ifjúságkutatás elemzése is ezt erősítette: az eredmények szerint a jobb anyagi helyzetűek digitális tartalomfogyasztása változatosabb, egyéni választásokon alapul, „a kedvezőtlen anyagi helyzetben élők – akiknek aránya összességében jelentősen csökkent – tartalomfogyasztás szempontjából is kedvezőtlenebb helyzetben vannak (vö. információs szegénység)” (Székely–Veszelszki, 2021, 201.).

A digitális egyenlőtlenségek témáját a Covid19 és annak társadalmi következményei állították újra az érdeklődés homlokterébe. Egy, az Egyesült Államokra reprezentatív, 2020 április–májusában felvett kérdőíves kutatás eredményei azt mutatták, hogy a digitális kapcsolattartásra való átállás is sikeresebb volt a társas és digitális erőforrásokkal jobban ellátottnál: „a nagyobb társadalmi-gazdasági és digitális kiváltságokkal rendelkező emberek nagyobb eséllyel növelték digitális kommunikációjukat, és kisebb eséllyel csökkentették azt” (Nguyen et al., 2021, 8.).

Ennek kapcsán megjegyzendő, hogy miközben a tudományos diskurzus egyre inkább a digitális egyenlőtlenségek másodlagos (tehát a tudások, képességek)

vagy akár a harmadlagos szintje (azaz, hogy a hasonló jellegű használat mennyire térül meg a társadalmi egyenlőtlenségek rendszerében) felé fordul, éppen a Covid19 miatti távoktatás illusztrálta, hogy a hozzáférésnek továbbra is fontos szerepe van, és az „alulfelszereltség” is problémás lehet, amennyiben sokaknak kell osztozniuk egy-egy eszközön, vagy az internet-hozzáférés korlátos. Ezzel kapcsolatban különösen aggasztóak Barnucz Nóra (2019) eredményei, aki egy 2015-ös kutatás adatain mutatta be, hogy a szociodemográfiai tényezőknek nagy szerepük van a hozzáférés tekintetében, ráadásul ennek etnikai meghatározottságát is mutatták az adatok: a roma diákok inkább használnak mobilinternetet, ami jellemzően korlátozott hozzáférést biztosít (Barnucz, 2019).

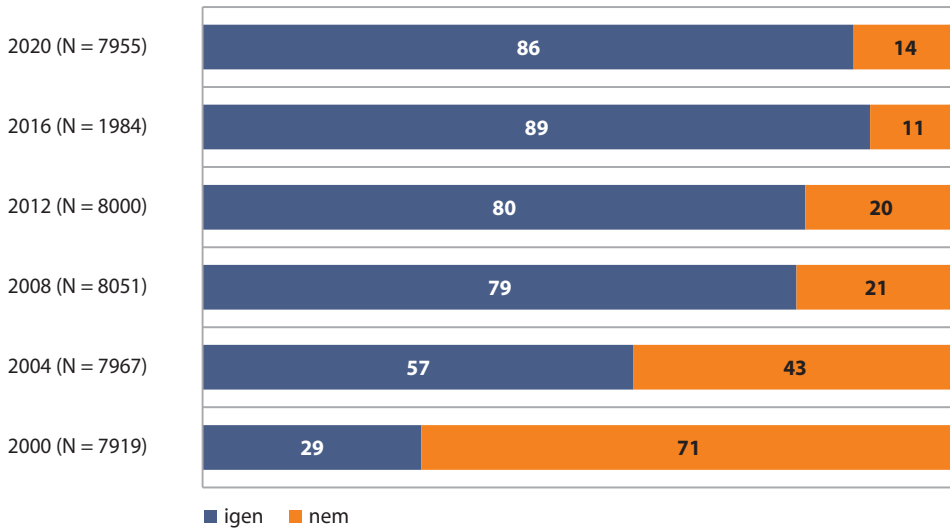
DIGITÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK AZ IFJÚSÁGKUTATÁSOK TÜKRÉBEN

A következőkben az elméleti leírásokat illusztrálандó, a digitális egyenlőtlenségek időbeli alakulását vizsgáljuk a 2000 és 2020 között felvett nagymintás ifjúságkutatások adatain. Ez szükségszerűen erős limitációval jár, ugyanis összehasonlítható módon csak a digitális egyenlőtlenségek első szintje, a hozzáférés elemezhető, ehhez vizsgálunk néhány olyan szempontot, amely a társadalmi egyenlőtlenségek hagyományos megközelítéseihez illeszthető. Fontos, hogy nem célunk a digitális egyenlőtlenségek alakulásának mindenre kiterjedő magyarázata, ehelyett olyan tendenciákat mutatunk be, amelyek illusztrálják, hogyan jelentek meg bizonyos, alapvetően a kulturális tőkéhez köthető egyenlőtlenségek a hozzáférésben, és hogyan viszonyulnak ezek a gazdasági helyzet percepciójához. Elemzésünket nagyban korlátozta az időben változó kérdésfeltételek sora, ezért a klasszikus, bourdieu-i tőkemodellből csak a gazdasági és a kulturális tőkékre vonatkozó szempontokat vizsgáltuk néhány további szociodemográfiai változó mellett.

Az 1. és a 2. ábra bemutatja, hogy 2000-hez képest 2020-ra minimális kisebbséggé váltak azok, akiknek nincs otthon internet-hozzáférésük, viszont többen vannak, akik mindehhez nem rendelkeznek számítógéppel vagy tablettel (ez a pandémiás helyzet szempontjából is releváns volt, ugyanis mobil eszközökön kevesebb lehetőség van a kollaboratív tanulásban való hatékony részvételre).

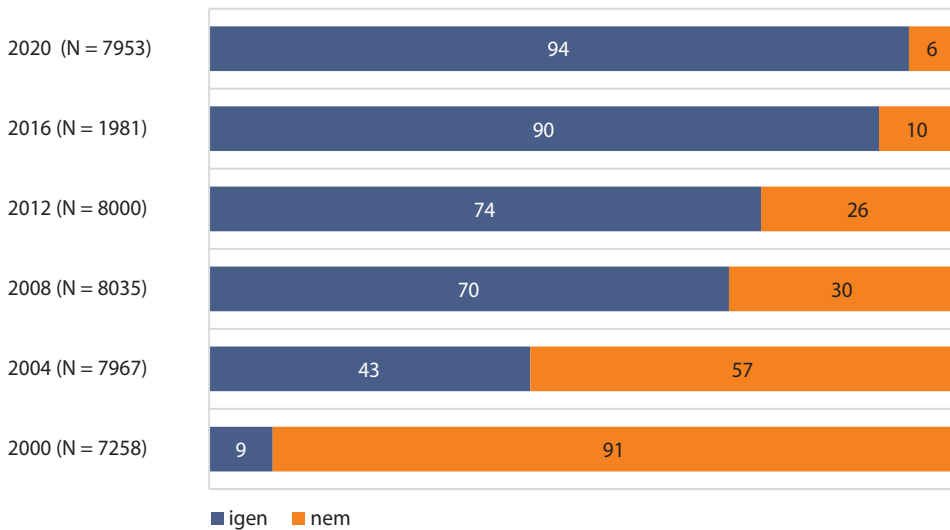
A következőkben a digitális egyenlőtlenségeket magyarázó két jelentősebb, az adatokból létrehozható, összehasonlítható változót mutatunk be, a szubjektív anyagi helyzetet és a szülők végzettségét (3–6. ábra).

Már a 2000-es adatfelvétel elemzésekor is látszott, hogy ezen változók önmagukban nem magyarázzák teljes mértékben a számítógéppel és az internet-hozzáféréssel rendelkezést. Ennek fő oka az lehet, hogy mint Nemeskéri István (2002) megállapítja, elsősorban anyagi-infrastrukturális okok vannak a különbségek hátterében. Fontos és izgalmas tanulság azonban, hogy a szülők végzettségének

1. ábra. Van-e a háztartásban PC (2008-tól: vagy laptop, 2012-től: tablet)? kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása

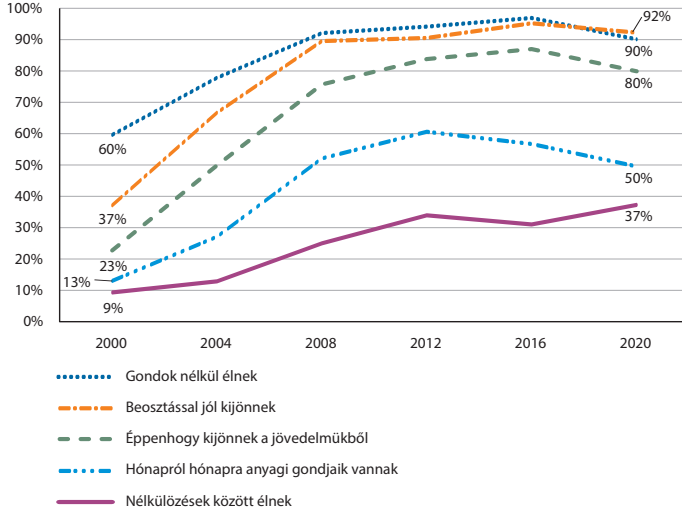
Forrás: Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság 2016, Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatbázisok, saját szerkesztés

2. ábra. Van-e a háztartásban internetelérés/-hozzáférés? kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása

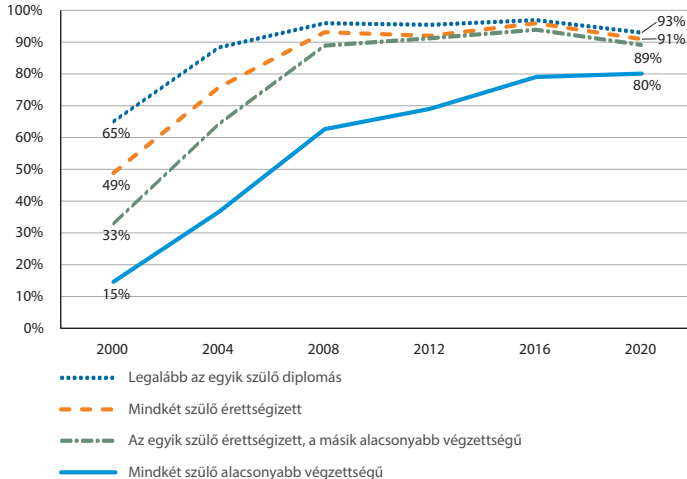
Forrás: Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság 2016, Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatbázisok, saját szerkesztés

hatása (mint a kulturális tőke egy tipikus megközelítése) az általunk vizsgált szempontok közül kiemelkedően a legjelentősebb volt 2000-ben mind a számítógéppel, mind az internet-hozzáféréssel rendelkezés terén.

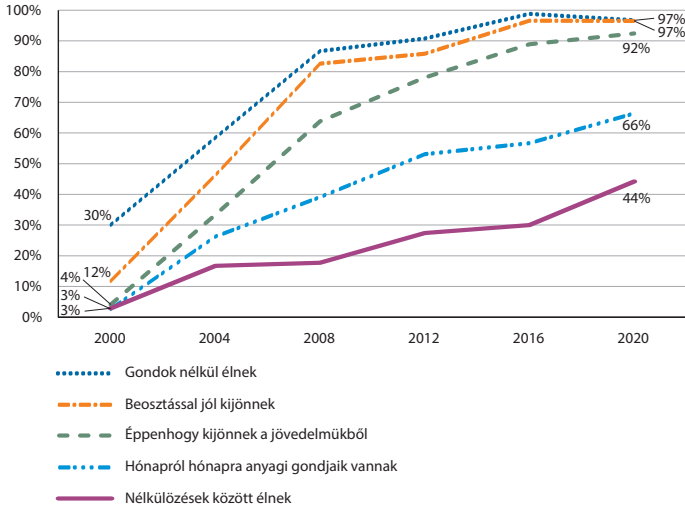
3. ábra. Személyi számítógéppel (+laptop, tablet) rendelkezők aránya szubjektív anyagi helyzet szerint

Forrás: Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság 2016, Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatbázisok, saját szerkesztés

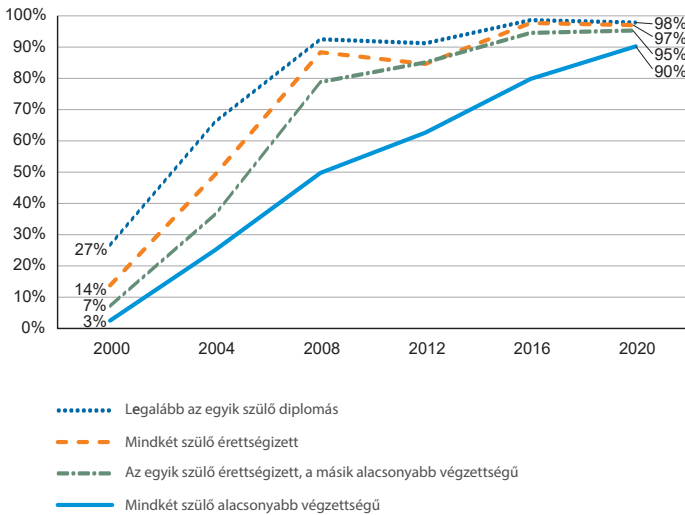
4. ábra. Személyi számítógéppel (+laptop, tablet) rendelkezés szülői végzettség szerint

Forrás: Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság 2016, Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatbázisok, saját szerkesztés

5. ábra. Interneteléréssel rendelkezők aránya szubjektív anyagi helyzet szerint

Forrás: Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság 2016, Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatbázisok, saját szerkesztés

6. ábra. Interneteléréssel rendelkezők aránya szülői végzettség szerint

Forrás: Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság 2016, Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatbázisok, saját szerkesztés

A vizsgált változók között 2008-ra áll be változás, amikor a szubjektív anyagi helyzet ($t = 22,9$) szerepe fontosabbá válik a szülők végzettségénél ($t = 18,9$) a számítógéppel rendelkezés terén (az internet-hozzáféréssel rendelkezés esetén

a két érték szinte megegyezik [22,78 vs. 22,80]). A trend megfordulását a 2012-es adatok is megerősítik, ahol már mindkét jellemző esetén a szubjektív anyagi helyzet szerepe válik erősebbé, 2016-ra pedig a településtípus is megelőzi a szülők végzettségének szerepét mind a számítógéppel, mind az internet-hozzáféréssel való rendelkezés terén. A településtípus jelentősebb szerepe 2020-ra eltűnt, azonban a szubjektív anyagi helyzet messze nagyobb szerepet játszik az eszköz- és internethasználat magyarázatában, mint a szülők végzettsége.

ÖSSZEGZÉS

Összességében két trend olvasható ki a digitális egyenlőtlenségek első szintjét vizsgálva. Először is a szakadékok a legtöbben átugrották, azonban a puszta hozzáférés sem feltétlenül jelent megfelelő lehetőségeket, mint azt a Covid19-járvány kapcsán is láttuk – 2020-ban pedig több mint kétszer annyi fiatalnak nem volt számítógépe vagy tabletje, mint internet-hozzáférése, azaz a fiatalok egy szignifikáns része csak mobil eszközökről tud csatlakozni, ami éppen a művelődés hagyományosan jobban jutalmazott formáiban való részvételt nehezíti meg. Másrészt egy egyértelműnek tűnő, bár mindenképpen további vizsgálatokat igénylő tendenciát látunk, amely során idővel az online kapcsolódási lehetőségek magyarázatában a kulturális tőkével való ellátottság szerepe leértékelődött, és mindez az online tevékenységek körére tevődött át. Székely Levente és Veszelszki Ágnes (2021) tanulmányukban bemutatják, hogy a magasabb végzettségűek tudatosabb online jelenléttel jellemezhetők.

Míg tehát eleinte a kulturális tőkével jól ellátottak privilégiuma volt az internet, ez idővel elhalványult. A hozzáférés ma – úgy tűnik – elsősorban anyagi-gazdasági tényezőkkel magyarázható, a kulturális egyenlőtlenségek pedig a skilliek és használati szokások mentén jelennek meg. Az ajtó kinyílt, de a belépés nem eredményezett radikális átrendeződést a társadalmi-kulturális egyenlőtlenségek rendszerében. Talán ez is indokolhatja a digitalitással kapcsolatos disztópikus narratívák népszerűségét, melyeknek (nem feltétlenül alaptalanul) új lökést adott a nagy nyelvi modellek széles körű elérhetősége, és mindenképpen indokolja, hogy a digitális egyenlőtlenségeket tovább vizsgáljuk a hagyományos egyenlőtlenségek kontextusában.

IRODALOM

Abbas, Rana – Mesch, Gustavo (2018): Do Rich Teens Get Richer? Facebook Use and the Link between Offline and Online Social Capital among Palestinian Youth in Israel. *Information, Communication and Society*, 21, 1, 63–79. DOI: 10.1080/1369118X.2016.1261168, <https://tinyurl.com/saxcymct>

- Barnucz Nóra (2019): Digitális egyenlőtlenségek a szociológiai elemzések tükrében. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Tanulmányok a kompetenciákra épülő, fenntartható kulturális és technológiai fejlődés köréből*. Komárno: International Research Institute s.r.o., 205–212. <https://real.mtak.hu/107573/>
- Bauer Béla (2018): *Értékek és lehetőségek a multikulturalizmus korában: A hagyományos és az 'új kultúra', 'új műveltség', 'új média' szerepe az ezredfordulón*. Doktori értekezés. Kolozsvár: Babeş–Bolyai Tudományegyetem. https://rei.gov.ro/teza-doctorat-document/8220065f22bb-f7b60ce-22.-Doktoridisszertacio_Bauer_B_2018.09.01._3_3_vege.pdf
- Bauer Béla (2019): Kulturális transferek a társadalmi térben. *Korunk*, 5, 44–54. http://epa.niif.hu/00400/00458/00654/pdf/EPA00458_korunk-2019-05_044-054.pdf
- Bauer Béla – Tibori Timea (2002): Az ifjúság viszonya a kultúrához. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László (szerk.): *Ifjúság 2000. Tanulmányok I*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 173–194. http://nesszi.hu/download.php?file_id=1384
- Bauer Béla – Máder Miklós – Nemeskéri István et al. (2003): Ifjúsági rétegek az ezredfordulón. *Új Ifjúsági Szemle*, 1, 105–126. https://www.ifjusagugy.hu/uzsi_kotetek/UISZ-1.pdf
- Briggs, Asa – Burke, Peter (2012): *A média társadalomtörténete – Gutenbergtől az internetig*. (ford. Gelléri Gábor, Göbölös Magdolna, Konok Péter) Budapest: Napvilág Kiadó
- Castells, Manuel (2005): The Network Society: From Knowledge to Policy. In: Castells, Manuel – Cardoso, Gusraivo (eds.): *The Network Society: From Knowledge to Policy*. 3–22 Washington DC: Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations. <https://archive.transatlanticrelations.org/publication/the-network-society-from-knowledge-to-policy/>
- Cotter, Kelley – Reisdorf, Bianca C. (2020): Algorithmic Knowledge Gaps: A New Dimension of (Digital) Inequality. *International Journal of Communication*, 14, 745–765. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/12450/2952>
- Déri András (2018): A kiberpesszimizmus és a digitalitásban születés diskurzusai a társadalmi felgyorsulás tükrében. *Me.dok*, 1, 79–105. DOI: 10.59392/medok.1192, https://medok.ro/multisite_storage/medok/app/media/pdfs/MEdok_2018_01_05_der_i.pdf
- Fehérvári Anikó (2017): Digitális egyenlőtlenségek Magyarországon. *Educatio*, 26, 2, 157–168. DOI: 10.1556/2063.26.2017.2.1, <https://akjournals.com/view/journals/2063/26/2/article-p157.xml>
- Floridi, Luciano (2015): Introduction; Hyperhistory and the Philosophy of Information Policies. In: Floridi, Luciano (ed.): *The Onlife Manifesto. Being Human in a Hyperconnected Era*. Cham: Springer, 2–3., 51–64. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-04093-6_12
- Font, Jean-Marc – Quiniou, Jean-Claude (1971 [1968]): *A számítógép – Mítosz és valóság*. (ford. Román József) Budapest: Európa Kiadó
- Galán Anita (2015): Digitális egyenlőtlenségek a 15–17 éves fiatalok körében: Településtípus és jövedelmi tényezők hatásvizsgálata. *Metszetek*, 4, 1, 65–76. DOI: 10.18392/metsz/2015/1/5, <https://ojs.lib.unideb.hu/metszetek/article/view/11815>
- Hargittai Eszter – Hinnant, Amanda (2008): Digital Inequality: Differences in Young Adults' Use of the Internet. *Communication Research*, 35, 5, 602–621. DOI: 10.1177/0093650208321782, <https://www.eszter.com/research/pubs/A25.Hargittai.Hinnant-DigitalInequality.pdf>
- Hargittai Eszter – Piper, Anna Marie – Morris, Meredith Ringel (2019): From Internet Access to Internet Skills: Digital Inequality among Older Adults. *Universal Access in the Information Society*, 18, 881–890. DOI: 10.1007/s10209-018-0617-5
- Helsper, Ellen J. (2017): The Social Relativity of Digital Exclusion: Applying Relative Deprivation Theory to Digital Inequalities. *Communication Theory*, 223–224. DOI: 10.1111/comt.12110, https://eprints.lse.ac.uk/68206/7/Helsper_The%20social%20relativity%20of%20digital%20exclusion_author_2016_LSERO.pdf

- Kitzinger Dávid (2000): A morális pánik elmélete. *Replika*, 40. <https://www.replika.hu/replika/40-02>
- Laki László – Szabó Andrea – Bauer Béla (2001): *Ifjúság2000. Gyorsjelentés*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. <http://ncsszi.hu/kutatasi-archivum/ifjusagkutas/83/news>
- Mead, Margaret (2006): Kultúra és elkötelezettség. A generációk közötti viszony a hetvenes években. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia*. Szeged: Belvedere Meridionale, 19–45.
- Nemeskéri István (2002): Informatikai eszközök fogyasztása. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László (szerk.): *Ifjúság2000, Tanulmányok I*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 33–52. <http://ncsszi.hu/kutatasi-archivum/ifjusagkutas/83/news>
- Nguyen, Minh Hao – Hargittai Eszter – Marler, Will (2021): Digital Inequality in Communication during a Time of Physical Distancing: The Case of Covid-19. *Computers in Human Behavior*, 6, 3, 106717. DOI: 10.1016/j.chb.2021.106717, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S074756322100039X>
- Ragnedda, Massimo (2018): Conceptualizing Digital Capital. *Telematics and Informatics*, 35, 8, 2366–2375. DOI: 10.1016/j.tele.2018.10.006, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0736585318309316>
- Rainie, Lee – Wellman, Barry (2012): *Networked – The Social Operating System*. Cambridge, London: The MIT Press, DOI: 10.7551/mitpress/8358.001.0001
- Scheerder, Anique J. – van Deursen, Alexander J. A. M. – van Dijk, Jan A. G. M. (2019): Internet Use in the Home: Digital Inequality from a Domestication Perspective. *New Media & Society*, 21, 10, 2099–2118. DOI: 10.1177/1461444819844299, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1461444819844299>
- Székely Levente – Veszelszki Ágnes (2021): A tartalomfogyasztás fizikai és virtuális terei. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Budapest: Enigma 2001 Kiadó, 189–209. <https://ifjusagkutatoiintezet.hu/kiadvany/a8-magyar-fiatalok-a-koronavirus-jarvany-idejen-tanulmanykotet-a-magyar-ifjusag-kutatas-2020-eredmenyeirol>
- Tibori Timea (2000): A szabadidő szerkezetváltozása. In: Bauer Béla (szerk.): *Süsü a társadalom (társadalomismereti olvasókönyv)*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó
- Wellman, Barry – Quan-Haase, Anabel – Harper, Molly-Gloria R. (2020): The Networked Question in the Digital Era: How Do Networked, Bounded, and Limited Individuals Connect at Different Stages in the Life Course? *Network Science*, 8, 291–312. DOI: 10.1017/nws.2019.28, <https://ir.lib.uwo.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1354&context=fimspub>

Adatbázisok

Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008, Magyar Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság 2016, Magyar Ifjúság Kutatás 2020